

öldürüldü (12 Muharrem 693/13 Aralık 1293). 13, 14 veya 15 Muharrem'de öldürüldüğüne dair rivayetler de vardır. Tervece Valisi İzzeddin Aydemir iki gün sonra cesedini yıkayıp kefenlettikten sonra Kahire'ye gönderdi. Seyyide Nefise'nin kabri yanında bugün Türbetüleşrefiye diye bilinen yere defnedildi.

Sultan Halil cesur, yiğit, gayretli, heybetli, iyi kalpli, âdil ve cömert bir hükümdardı. Çok aceleci olup hiç kimseye istişare etmeden karar verir ve duygularını gizlemezdi. Bazı kaynaklarda ramazanda içki içmesi ve gayri ahlâkî davranışları dolayısıyla tenkit edilmiştir. Dimaşk'ta içki içilmesini ve alım satımını, afyon içimini yasaklamış, gümrük ve transit geçiş vergisini (mükûs ve darâib) kaldırmıştır. Kal'atüleşrefiye, Eyvânüleşrefiye ve Seyyide Nefise'nin türbesi yanındaki medrese onun tarafından yaptırılmıştır. Şiir ve edebiyata meraklı olan Sultan Halil'in *el-Şaşdü'l-Celîl min nazmi's-Sultân Halil el-Eşref* adıyla meşhur bir divanı vardır (Beyrut 1866). İbnü'l-Vahid *Nışfü'l-Âyş* adlı eserini ona takdim etmiştir (nşr. Âdil el-Bekrî, Musul 1969). Ölümü dolayısıyla hakkında birçok şair tarafından mersiyeler yazılmıştır.

Akkâ'nın fethinden sonra ticaretin gelişmesi için Akdeniz'deki hıristiyan güçlerle münasebetlerini geliştiren Sultan Halil onlarla ticarî anlaşmalar imzaladı. Babası Kalavun'un Aragon Kralı III. Alphonso ile yaptığı antlaşmayı II. James ile yeniledi (29 Ocak 1293). Ayrıca Menteşe, Aydın ve Karamanoğulları ile de ilişkiler kurdu. Karamanoğlu Mecdüddin Mahmud Bey Alâiye'yi Franklar'ın elinden alında (Cemâziyelevvel 692/Nisan1293) burada el-Melikü'l-Eşref Halil adına hutbe okutmuştur.

Sultan Halil'i öldüren emîrler liderleri Bedreddin Baydarâ'yı el-Melikü'l-Kâhir (el-Melikü'l-Evhad) lakabıyla sultan ilân ettiler. Ancak Bedreddin'in saltanatı uzun sürmedi. Bir iki gün sonra Zeynüddin Ketboğa el-Mansûrî, Üstâdüddâr (Üstâdâr) Hüsâmeddin ve Sultan Halil'e bağlı memlûkler Bedreddin Baydarâ'yı daha Kahire'ye varmadan öldürüp Halil'in küçük yaştaki kardeşi el-Melikü'n-Nâsir Muhammed'i sultan ilân ettiler. Kısa bir süre sonra iktidarın gerçek sahibi olan Zeynüddin Ketboğa el-Melikü'l-Âdil unvanıyla Memlûk tahtına çıkmayı başardı (694/1295).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, IV, 24-31; İbnü'd-Devdârî, *Kenzü'd-dürr ve câmi'u'l-gurer* (nşr. U. Haarmann), Kahire 1391/1971, VIII, 301-352; Zehebi, *el-Muhtâr min târihi İbni'l-Cezeri* (nşr. Hudayr Abbas – M. Halife el-Minşedâvî), Beyrut 1408/1988, s. 338-341, 351-363; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtaşar fi ahhârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 336-341; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 316-335; İbnü'l-Furât, *Târih*, Beyrut 1969, VIII, 97-103, 106-130, 135-146, 153-158, 165-172; İbn Haldûn, *el-İber*, V, 403-407; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, bk. İndeks; Makrîzî, *el-Hiştat*, II, 238-239; a.m.f., *Kitâbü's-Sülûk (Ziyâde)*, I/3, s. 756-793; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 3-41; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I, 365-378; Muhyiddin Abdüzzâhir, *el-Elâfî'l-hafiyeye mine's-sireti's-sultâniyye el-Eşrefiyye*, Süveyd 1902, s. 94; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 8, 92; Halim Emîn Abdüseyid, *Küyâmü devleti'l-Memaliki's-sâniyye*, Kahire 1966, s. 13-14; Mustafa M. Ziada, "The Mamluk Sultans to 1293", *A History of the Crusades* (ed. K. M. Setton), London 1969, II, 753-755; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 349-358; Ekrem Hasan el-Uleibî, *el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalâvûn: fâtihu 'Akkâ ve muharriru bilâdi's-Şâm mine's-Şalibiyyin*, Beyrut-Dimaşk 1407/1987; Kâzım Yaşar Kopraman, "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 473-475; Said Abdülfettâh Aşûr, *Mısr ve's-Şâm fi 'aşri'l-Eyyübiyyin ve'l-Memâlik*, Beyrut, ts. (Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye), s. 216-221; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, VII, 64-65; M. İsâ Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmî li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-mahtûb*, Kahire 1992, I, 72; U. Haarmann, "Khalil", *E²* (İng.), IV, 964-965.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

HALİL b. KEYKELDÎ

(bk. ALÂİ).

HALİL MERDEM BEK

(خليل مردم بك)

Halil b. Ahmed Muhtâr b. Osmân Merdem Bek (1895-1959)

Arap şairi, yazar ve edebiyat tarihçisi.

Şam'da doğdu. Lala Mustafa Paşa'nın soyundandır. Babası âlim bir zat olup Hz. Peygamber'in soyundan gelen annesi, Şam müftüsü Mahmûd el-Hamzavî'nin kızı Fâtıma Hanım'dır. Halil Merdem on beş yaşında iken babasını, birkaç yıl sonra da annesini kaybetti. Mahalle mektebinde başladığı ilk öğrenimine el-Melikü'z-Zâhir İlkokulu'nda devam etti. Üç yıl sonra girdiği idâdîde okurken özel dersler de aldı. Abdülkâdir el-İskenderânî'den sarf ve nahiv, Şam müftüsü Muham-

med Atâullah el-Kesm'den fıkıh ve Bedreddin el-Hasenî'den hadis okudu. Geniş bir aile ve kültür çevresine sahip olan Halil Merdem tahsilinin yanı sıra Abdurrahman Şehbender, Şükrî el-Asefî, Abdülvehhâb el-İngilizî ve Rüşdî eş-Şem'a gibi ilim, fikir ve sanat adamlarının toplantılarına katılarak kendini yetiştirdi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan Suriye'de yeni yönetimin ilk işlerinden biri de Arapça'yı resmî dil haline getirmek oldu. Bunun için, Türkçe olan bazı resmî kayıtları Arapçalaştırarak ve bundan böyle yazışmaları Arapça olarak yapacak görevli yetiştirmek üzere Dîvânü'r-resâilî'l-âmme adlı bir müessese kuruldu (1918). Türkçe de bilen Halil Merdem Bek Dîvânü'r-resâilî'l-mümeyyiz tayin edildi; ayrıca yeni devlette görev alacak memurlara Arapça öğretilmesi konusunda çalışmalar yaptı. Bu amaçla hükümet tarafından açılan Medresetü'l-küttâb ve'l-münşîin'e inşâ öğretmeni oldu (1919).

Halil Merdem 1921'de Muhammed eş-Şerîkî, Şefik Cebrî, Haydar Merdem Bek, Selîm el-Cündî, Halîm Demmûs, Ahmed Şâkir el-Kermî, Fahrî el-Bârûdî, Necîb er-Reyyis ve Nesîb Şihâb gibi arkadaşları ile birlikte er-Râbitatü'l-edebiyeye adında bir cemiyet kurdu. Başkanlığını kendisinin yaptığı bu cemiyet *Mecele-tü'r-Râbitati'l-edebiyeye* adlı aylık bir dergi yayımlamaya başladı. 1920'de Suriye'yi işgal eden Fransızlar'la mücadeleye girişen Halil Merdem, bu dergide yayımladığı şiir ve yazılarıyla halkı Fransızlar'a karşı ayaklanmaya teşvik etti. Ancak dergi 9. sayısından sonra Fransızlar tarafından kapatıldı. Hakkında giyabî tutuklama kararı çıkarılan Halil Merdem Bek önce Lübnan'a, ardından İskenderiye'ye kaçtı. Burada dört ay kaldıktan sonra 1926'da Londra'ya gitti. Londra Üniversitesi'nde üç yıl İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü ve ihtisas yaptı. Af kanunu

Halil Merdem Bek

çıkınca 1929'da Şam'a döndü. Aynı yıl el-Külliyyetü'l-ilmîyyetü'l-vataniyye'de dokuz sene devam edecek olan Arap edebiyatı hocalığına başladı. Arap edebiyatını önde gelen şahsiyetlerinin biyografilerini ele aldığı "Eimmetü'l-edebi'l-Arabî" serisini bu sırada yazdı. 1932'de de Kâmil Ayyâd, Kâzım ed-Dağıştânî ve Cemil Salîba ile birlikte *Mecelletü's-Şekâfe* adlı bir dergi yayımladı.

1941 yılında el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'nin genel sekreteri olan Halil Merdem Bek 1942'de Millî Eğitim bakanı, 1948'de yine el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'nin sekreteri, aynı yıl Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabîyye'nin muhabir üyesi, 1949'da Millî Eğitim ve Sağlık bakanı, el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî'nin muhabir üyesi, 1951'de tekrar el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'nin sekreteri, aynı yıl Irak nezinde Suriye büyükelçisi, 1952'de Millî Eğitim ve Dışişleri bakanı olarak görev yaptı. 1953'te el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'nin başkanı Muhammed Kürd Ali'nin ölümü üzerine bu kurumun başkanlığına seçildi. 1958'de Sovyet Bilimler Akademisi muhabir üyeliğine kabul edilen Halil Merdem, el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'nin başkanlığı görevini sürdürmekte iken hastalandı. Tedavi için İngiltere'ye gittiyse de iyileşemedene döndü ve kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1959 tarihinde Şam'da vefat etti.

Modern ilmi çalışma usullerini iyi bilen Halil Merdem Bek daha çok klasik Arap kültürüyle uğraşmıştır. Yayımladığı klasik divanlar ve yazdığı monografilerle Arap edebiyatı tarihine büyük hizmetleri olmuş, eski ve yeni arasında köprü vazifesi görmüştür. Ayrıca millî konularda halkı galeyana getirmek, zulüm ve haksızlıkla mücadele etmek için şiirler ve yazılar yazmıştır. İlmî ve edebî faaliyetleri şarkiyatçılar tarafından övgüyle karşılanan Halil Merdem'e çok sayıda yerli ve yabancı ilmi kuruluş tarafından üyelik verilmiştir.

Halil Merdem'in sunîlikten uzak, son derece samimi şiirlerinin çoğu aşk ve tabiat konularındadır. Tasvirlerinde ince bir ses, ışık, renk ve gölge armonisi hâkimdir. Bunların yanında özellikle işgalci Fransızlar'a karşı halkı mücadeleye, birlik ve dayanışmaya teşvik eden hamâsi ve millî şiirleri de hayli yer tutar. Öte yandan idam cezasına karşı çıktığı hümanist şiirleri de vardır. Halil Merdem Bek sanatta müstehcenliğe yer vermediği gibi gençlik yıllarında kaleme aldığı birkaç parça dışında gazel de yazmamış-

tır. Onun şiirleri arasında medih ve fahiyyeye de nâdir rastlanır (Cemil Salîbâ, XXXVII/5, s. 2-5). Ayrıca İngilizce, Almanca ve Farsça'dan şiir tercümelemiştir (Fâdiye Abdülatîf el-Melîh, s. 123-124). Halil Merdem Bek'in hayatı, eserleri ve şiirleri hakkında M. Abdülmün'im Hafâcî ile Fâdiye Abdülatîf el-Melîh'in müstakil çalışmaları (bk. bibl.) ve Suriye Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yazarın anısına hazırlanmış bir hâtıra kitabı (*el-'Urûbe*, Dimaşk 1960) bulunmaktadır.

Eserleri. Telif Eserleri. 1. Şu'arâ'ü's-Şâm fi'l-karnî's-şâliş li'l-hicre (Dimaşk 1925). el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'ye üye olarak kabulü için hazırladığı doktora mahiyetinde bir tez olan eser müellifin oğlu Adnân Merdem Bek tarafından *eş-Şu'arâ'ü's-Şâmiyyûn* adıyla yeniden neşredilmiştir (Beyrut 1979). **2. Cemheretü'l-muğannîn** (Dimaşk 1959). Müellifin on sekiz yaşında iken yazıp ancak hayatının sonunda yayımlayabildiği bu eser İbnü'n-Nakîb'in *Urcûze*'sinin şerhidir. Eserin tahkikli neşri Adnân Merdem Bek ve Ahmed el-Cündî tarafından yapılmıştır (Dimaşk 1384/1964). **3. Kitâbü'l-A'râbiyyât** (nşr. Adnân Merdem Bek – Ahmed el-Cündî, Dimaşk 1385/1966). Fesahat sahibi bedevilere dairdir. **4. A'yanü'l-karnî's-şâliş 'aşer fi'l-fikr ve's-siyâse ve'l-ictimâ'** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1971, 1977). **5. Şu'arâ'ü'l-A'râb** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1398/1978). Az tanınan çöl şairlerinin hayatları ve şiirleriyle ilgili bir eserdir. **6. İbnü'l-Mukaffa'** (Dimaşk 1930). **7. el-Câhîz** (Dimaşk 1930). **8. İbnü'l-Âmid** (Dimaşk 1350/1931). **9. eş-Şâhib b. 'Abbâd** (Dimaşk 1351/1932). **10. el-Ferezdağ** (Dimaşk 1358/1939). **11. Ebû Nuvâs el-Hasan b. Hânî'** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1406/1986). **12. İbnü'r-Rûmî** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1408/1988). Son yedi eser "Eimmetü'l-edebi'l-Arabî" serisi olarak kaleme alınmıştır. **13. er-Rakş** (Dimaşk 1939). **14. Divânü Halil Merdem Bek** (nşr. Adnân Merdem Bek, Dimaşk 1379/1960). **15. Dimaşk ve'l-Kuds fi'l-İşrînat** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1398/1978). **16. Resâ'ilü'l-Halil** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1399/1979). **17. Yevmiyyâtü'l-Halil** ([sene 1363 li'l-hicre]; nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1400/1980). **18. Te'kârîrü'l-Halil ed-diblümâsiyye** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1402/1982). **19. Muḥâdarâtü'l-Halil fi'l-inşâ'i'l-Arabî** (nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1985). **20. Kitâbü Vakfi'l-Vezîr Lala Muştafâ Bâ-**

şâ (Dimaşk 1925). **21. Kitâbü Vakfi Fâtîma Hâtûn bint Muḥammed b. es-Sultân el-Melikü'l-Eşref Kânu el-Gavri** (Dimaşk 1925). **Tahkikleri. 1. Ebû Osman el-Üşnâdânî, Kitâbü Me'âni's-Şi'r** (Dimaşk 1340/1922). **2. Divânü İbn 'Uneyn** (Dimaşk 1946). **3. Divânü 'Alî b. el-Cehm** (Dimaşk 1369/1949; Beyrut 1971). **4. Divânü İbn Ḥayyûs** (I-II, Dimaşk 1951). **5. Divânü İbni'l-Hayyât** (Dimaşk 1377/1958).

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü Halil Merdem Bek (nşr. Adnân Merdem Bek, Dimaşk 1379/1960, nâşirin mukaddimesi; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 356-357; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, III, 384; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 231; M. Sâmi ed-Dehhân, *eş-Şi'rü'l-hadîş fi'l-iklîmi's-Sûri*, Dimaşk 1960, s. 87-147; a.mlf., "Halil Merdem Bek", *MMADm.*, XXXIV (1959), s. 676-692; Hassân Bedreddin el-Kâtib, *el-Me'usû'âtü'l-muceze*, Dimaşk 1971, II, "Halil Merdem Bek" md.; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 315; Abdülkâdir Ayyâş, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne's-Süriyyin fi'l-karnî'l-İşrin*, Dimaşk 1405/1985, s. 476-477; Muhammed Abdülatîf Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dumaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 85-86; Fâdiye Abdülatîf el-Melîh, *Halil Merdem Bek*, Dimaşk 1991; M. Abdülmün'im Hafâcî, *Şâ'rü's-Şâm Halil Merdem*, Beyrut 1412/1992; Cemil Salîbâ, "Halil Merdem Bek eş-şâ'ir", *el-Edib*, XXXVII/5, Beyrut 1960, s. 2-5, 39; Hikmet Hâşim, "Advâ' 'alâ fenni Halil Merdem", a.e., XXXVII/5 (1960), s. 8-11; J. Rikabi, "Mardam", *EJ'* (Ing.), VI, 538-539.

MUHAMMED ABDÜLLATİF SÂLİH EL-FERFÜR

HALİL NÜRİ

(ö. 1213/1799)

Osmanlı vak'anüvisi.

Tanınmış bir aileye mensup olup Sadrazam Nâilî Abdullah Paşa'nın torunu, kalem erbabından Feyzullah Şâkir Beyefendi'nin oğlu, Şeyhülislam Mustafa Aşir Efendi'nin damadıdır. Hayatının ilk yılları hakkındaki bilgiler yetersizdir. Genç yaşta kaleme intisap ederek 1784'te hâcegânlığa yükseldiği, 1787'de top arabacıları kâtibî ve ardından âmedî halifesi olduğu bilinmektedir (*Sicill-i Osmânî*, IV, 590). 3 Aralık 1790'da maliye tezkirecisi ve küçük rûznâmçeci olan Halil Nürî, Vak'anüvis Ahmed Vâsîf Efendi'nin 1209'da (1794) Midilli'ye sürgüne gönderilmesi üzerine onun yerine beşinci defa vak'anüvisliğe getirilen Sâdullah Enverî'nin kısa süre sonra 13 Rebiülâhîr 1209'da (7 Kasım 1794) vefatının ardından vak'anüvisliğe tayin edildi ve vefatına kadar aralıksız dört yıl bu görevde kaldı. Hizmeti süresince dönemin olaylarını altı cilt ha-